

ספרים | עיון

"דיפלומטיה בצל הזיכרון": כיצד התעצב הקשר בין ישראל למערב גרמניה

רוני שטאובר מיטיב לעקוב אחר התפתחות היחסים המדיניים והצבאיים בין שתי המדינות שנים ספורות לאחר השואה, ומראה כיצד התגברו מנהיגיהן על הסוגיות הנפיצות שעמדו בפניהם

יחיעם ויץ 15:00, 20 בנובמבר 2023 🔔 התראות במייל

סופר/ת: רוני שטאובר

שם הספר: דיפלומטיה בצל הזיכרון: ישראל וגרמניה המערבית, 1965-1953

מס' עמודים: 619

מחיר: מרכז זלמן שזר ויד ושם

מחיר: 130.0

תקציר הכתבה ב-85 מילים +

רופ' רוני שטאובר, היסטוריון בולט מהחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב, מתמקד בספרו בנושא מרתק ורב־חשיבות מבחינה היסטורית — התפתחות מערכת היחסים המדינית והצבאית בין מערב גרמניה לישראל אחרי מלחמת העולם השנייה, בין זו שנתפשה כמדינת הרוצחים לזו שהיתה לארצם של ניצולי שואה רבים. שני האדריכלים המרכזיים של יחסים אלה היו האבות המייסדים של שתי המדינות — דוד בן־גוריון, ראש הממשלה הראשון של ישראל, וקונרד אדנאואר, הקנצלר הראשון של מערב גרמניה. מבחינת שניהם, היה מדובר ביחסים חשובים ואף גורליים, ובן־גוריון הדגיש כי קיים הבדל גדול בין "גרמניה של היטלר", כלומר גרמניה הנאצית, ל"גרמניה של אדנאואר", דהיינו גרמניה הדמוקרטית שמסייעת לקיום מדינת היהודים. בשלהי שנות ה-50 הוא קבע שגרמניה היא "אחרת" ושטאובר כותב שבן־גוריון, שהיה "מודאג מרצון השכנים" למחות אותנו מעל פני האדמה, "ציין את הסיכוי "שדווקא גרמניה המערבית, שהוקמה על חורבותיה של גרמניה הנאצית... תסייע לישראל מול אלה הקמים היום להשמדה, בניגוד למעצמות אירופיות אחרות".

שטאובר עוקב אחר ניסיונותיו של בן־גוריון ליצור קשר ישיר עם הקנצלר המערב־גרמני ולהדק את הקשרים בין שתי המדינות. בן־גוריון התייחס לאדנאואר כמדינאי "מעורר הערצה" וראה בו דמות היסטורית דגולה כמו וינסטון צ'רצ'יל הבריטי ושארל דה־גול הצרפתי. במאמר שפירסם עליו ב"דבר" ב-1963, השנה שבה פרש אדנאואר מתפקידו, כתב שהוא "יזכר בהיסטוריה הגרמנית והאירופית כאחד המדינאים הגדולים ומשקמה הכלכלי לאחר השואה והקלון שהמיט עליה... המשטר הנאצי". קשה שלא לתמוה על השבחים שהרעיף מנהיג מדינת היהודים על מנהיג מדינת הרוצחים שנים לא רבות אחרי ההשמדה והשואה. ייתכן שבן־גוריון קיווה שדברים אלה יקרינו על דמותו שלו. אדנאואר עצמו העריך את בן־גוריון אך לא כתב עליו דברי הערצה דומים.

ספרו של שטאובר מתרכז בתקופה היסטורית מוגדרת: נקודת המוצא שלו היא מרץ 1953, החודש שבו הסכם השילומים אושר במקביל בירושלים ובבון, בירת מערב גרמניה; ונקודת הסיום שלו היא ההודעה המשותפת שמסרו דוברי שתי הממשלות "בדבר ההחלטה על כינון קשרים דיפלומטיים מלאים באביב 1965" והקמתן של שתי שגרירויות — גרמנית בתל אביב וישראלית בבון. החלטה זו — שפורסמה במועד סמלי, 20 שנה אחרי תום השואה — לא התקבלה על ידי בן־גוריון ואדנאואר, שעיצבו את בסיס הקשרים הראשוניים בין המדינות, כי אם על ידי המנהיגים שירשו אותם ב-1963: לוי אשכול בישראל ולודוויג ארהארד במערב גרמניה.

הספר מטפל בלא מעט נושאים הקשורים ליחסים המורכבים והנפיצים בין שתי המדינות, ובהם משפטו של אדולף אייכמן שהתקיים בשנים 1961–1962. אייכמן נחטף בארגנטינה והובא לישראל במאי 1960 — כחודשים לאחר הפגישה הראשונה בין בן־גוריון לאדנאואר, שהתקיימה במלון וולדורף אסטוריה בניו יורק. שטאובר מציין כי שאלת הקשרים הדיפלומטיים בין שתי המדינות לא עלתה כלל בשיחתם מאחר ש"היה ברור לבן־גוריון כי בנושא זה לא יזכה לכל הישג". אך הפגישה היתה "הצלחה מדינית מהמעלה הראשונה" והקנצלר קיבל את בקשות בן־גוריון שקשה להגזים בחשיבותן: סיוע לישראל באספקת נשק; מתן הלוואות לפיתוח בסכום של 500 מיליון דולר, שחלק ממנו נועד ל"פרויקט דימונה" שהיה אז בשנותיו הראשונות; סיוע לבניית מערכות נשק מתקדמות. הקנצלר אישר להעניק לישראל כלי נשק רבים, ברובם ללא כל תשלום. ב"מעריב" נכתב אז כי היתה זו פגישה שההיסטוריה מביימת "אחת למאות שנים", ואליעזר שנער, שעמד שראש משלחת השילומים הישראלית בגרמניה שנים

רבות, תיאר אותה כ"פעולה החשובה ביותר של גרמניה המערבית לטובת ישראל" אחרי הסכם השילומים.

בעקבות הפגישה וההישגים הגדולים שהביאה עמה, מטרת בן-גוריון לגבי משפט אייכמן היתה שלא להרגיז את הגרמנים ולא לפגוע בדימוי העצמי שלהם, בעיקר בנוגע להיסטוריה הגרמנית הקרובה. ראש הממשלה, שהיה מעורב מאוד במשפט, התעקש "ליצור הבחנה ברורה בין גרמניה הנאצית וגרמניה המערבית" ודרש מגדעון האוזנר, שכהן כיועץ המשפטי לממשלה והיה התובע הראשי במשפט, להדגיש את ההבדל בין שתי הגרמניות. במרץ 1961, ערב פתיחת המשפט, העביר האוזנר לבן-גוריון "את נאום הפתיחה למשפט שעליו עמל כה רבות" — צעד שאפשר לראותו כבלתי מקובל מבחינה משפטית. ראש הממשלה החזיר לו את נאומו עם הערה חדה וברורה: "בכל פעם שמדברים על מה שעוללה לנו גרמניה יש להגיד גרמניה הנאצית" — כדי להדגיש את ההבדל בינה ובין מערב גרמניה.

הנס גלובקה. היה מעורב בחקיקת חוקי נירנברג צילום: Bundesarchiv

"קונרד אדנאואר": דיוקנו המורכב של אחד מגדולי המנהיגים במאה ה-20

חרם מוחלט על גרמניה שאחרי הנאצים אינו הדרך

נקודה נפוצה שקשורה למשפט היא פרשת הנס גלובקה, שהיה עוזרו הקרוב והבכיר של הקנצלר אנדאואר והותיר מאחוריו עבר אפל: ב-1935 הוא היה מעורב בחקיקת חוקי נירנברג — החוקים הגזעניים והאנטישמיים נגד יהודי גרמניה. לקראת פתיחת המשפט העבירו בכירי ממשלת בון מסר ברור לממשלת ישראל: למנוע פגיעה אפשרית של המשפט במערב גרמניה ובמיוחד בגלובקה אישית. ואמנם, כפי שמספר שטאובר, בן-גוריון ניסה "למנוע את הצגתו של מסמך היסטורי במשפט אייכמן שחשף את השתתפותו של גלובקה בישיבה שעסקה בהחרמת הרכוש היהודי יחד עם נציגו של אייכמן". כך אפוא הצליח בן-גוריון לרבע את המעגל — מצד אחד, הוא הפך את המשפט לאירוע היסטורי מכונן ששינה את דמות החברה הישראלית, ומצד שני, הוא הצליח למנוע את הצגתו במשפט של נקודות ועובדות בעייתיות מבחינת מערב גרמניה, כי מבחינתו היחסים עמה היו אינטרס עליון של ישראל.

שטאובר גם עומד בספרו על ההבדלים בין יחסם של בן-גוריון ואשכול לגרמניה. ההבדל הראשון היה שאשכול, שראייתו היסודית היתה יותר פרגמטית מזו של

בן־גוריון, נמנע מ"להתייחס בהרחבה לשאלות עקרוניות הנוגעות ליחסה של גרמניה המערבית לעברה, לעם היהודי ולמדינת ישראל". הבדל אחר היה שאשכול לא אימץ באופן מלא את קביעת בן־גוריון שגרמניה היא "אחרת". כשהוצגה בפניו השאלה "האם גרמניה של היום היא גרמניה שונה?" השיב: "זאת על גרמניה להוכיח. בוודאי שלא יצדק המשווה את גרמניה של היטלר לגרמניה של אדנאואר. אמנם עליה עוד לעמוד הרבה כדי להוכיח עצמה לעולם". יחסו היה יותר חמור ופחות סלחני מיחס קודמו וכפי שכתב העיתונאי משה ז"ק ב"מעריב" ב-1963: "יש כאן הבדל מהותי בגישה כלפי גרמניה... בעוד מר בן־גוריון אומר בבטחה שגרמניה של עכשיו היא אחרת... מר אשכול אינו מוכן לפטור את העם הגרמני מרגש האשמה כלפי העם היהודי".

הבדל נוסף בין השניים נגע לחשיבות כינון הקשרים הדיפלומטיים בין ישראל למערב גרמניה. שטאובר טוען כי מבחינת בן־גוריון, כינון יחסים דיפלומטיים היה "עניין משני להישגים הכלכליים והצבאיים" — דהיינו, התמיכה המערב־גרמנית בישראל היתה חשובה יותר מעצם היחסים המדיניים הפורמליים. עמדת אשכול היתה שונה והוא הבהיר לגרמנים "כי אין הוא מקבל את עמדתו של בן־גוריון בעניין היחסים הדיפלומטיים. הוא גרס כי ישראל אינה יכולה עוד לקבל את המצב הבלתי נורמלי שבו אחת משתי המדינות המובילות את אירופה אינה מקיימת יחסים מדיניים עמה. להשקפתו הסיוע הכספי והביטחוני אינו יכול להיות פיצוי על כך". מטרת אשכול היתה אפוא לסלול את דרכו שלו בשאלה הרגישה והמורכבת של היחסים עם גרמניה.

ספרו של שטאובר מתמקד בתקופה המכוננת של יחסים אלה ומתאר כיצד סייעה מערב גרמניה לצמיחת המשק הישראלי ולחיזוק צה"ל וביטחון ישראל בכלל. הוא מציע דרך מקורית להבנת הסוגיה המטרידה של ההתקרבות בין החברה הישראלית, שחלק ניכר מחבריה היו שורדי השואה, ובין זו המערב־גרמנית. את המשכה של ההתקרבות הזאת אפשר לזהות גם בימים האלה — בתמיכה הניכרת שמעניקה ממשלת גרמניה, בראשות הקנצלר אולף שולץ מהמפלגה הסוציאל־דמוקרטית, למתקפה הישראלית ברצועת עזה, בניגוד לחלק מהממשלות האחרות במערב.

הצטרפו לקבוצת הפייסבוק של מוסף "ספרים" של "הארץ"

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

היסטוריה גרמניה ספרים